

Serafina Łuksza

Zarys specyfiki zapożyczeń we współczesnym rosyjskim i polskim języku prawnym

Acta Polono-Ruthenica 11, 373-378

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Serafina Łuksza
Poznań

Zarys specyfiki zapożyczeń we współczesnym rosyjskim i polskim języku prawnym

Kształtowanie się języka prawnego jest związane nieodłącznie z kształtowaniem się prawa obowiązującego w jakimś państwie w określonym czasie. Prawo z kolei jest nieodłącznym elementem państwa. Jednocześnie z powstawaniem prawa powstawały również środki będące narzędziem wyrazu, komunikacji, przekazywania określonych norm postępowania, nakazów i zakazów. W literaturze wskazuje się na różnorodne związki prawa z państwem. Za podstawowy uznano związek genetyczny, przejawiający się w tym, że prawo i państwo powstały w tym samym czasie i w wyniku analogicznych przeobrażeń cywilizacyjnych¹ – co jednocześnie jest zaprzeczeniem istnienia prawa przed powstaniem państwa.

Zgadzać się z niniejszą teorią, nielogiczne byłoby wnosić, iż język prawny jako narzędzie danej dyscypliny istniał przed pojawieniem się państwa. Tak więc początków języka prawnego *sensu largo* należy upatrywać w początkach państwowości, przekształcania się struktury rodowo-plemiennej w organizację państwową. Idąc tym tropem, można wysunąć teorię, iż język prawny sięga swoją genezą do IV tysiąclecia p.n.e., kiedy to liczne społeczności dojrzały do zastąpienia instytucji rodowo-plemiennej państwową. Należy jednak również zwrócić uwagę na fakt istnienia opozycyjnej tezy, której zwolennicy głoszą, iż państwo powstało później niż prawo, które towarzyszy społecznemu zorganizowaniu ludzi od zarania dziejów. Podstawą takiego stanowiska jest odwołanie się do tzw. naturalnego porządku rzeczy oraz prawa naturalnego². Warto również wspomnieć o hipotezie Wilhelma Humbolda³, zgodnie z którą język jest starszy niż początki najstarszych cywilizacji, jest więc siłą sprawczą w kulturze i świecie obiektywnym, w sferze ontologii zewnętrznej. Z tych też przyczyn trudno jest definitywnie osądzić i wskazać konkretny moment w historii, w jakim nastąpiło pojawienie się języka prawnego, służącego do formułowania i wyrażania norm postępowania.

¹ A. Redelbah, *Wstęp do prawoznawstwa*, Poznań 1999, s. 60.

² Ibidem.

³ R. L. Brown, *Wilhelm von Humboldt's Conception of Linguistic Relativity*, Paris 1968.

Język, występujący zarówno w wersji pisanej, jak i mówionej, jest narzędziem komunikacji w różnorodnych sferach życia społeczeństwa i jednostki. O wyborze użytych środków językowych rozstrzygają zarówno typy wypowiedzi, np. potoczne, naukowe, urzędowe, jak i treść i cel wypowiedzi. W wyniku długotrwałego uzusu pewnego zespołu elementów językowych, uznawanych za szczególnie przydatne w wypowiedziach danego typu, kształtują się tzw. style funkcjonalne języka i normy stylistyczne⁴. W płaszczyźnie lingwistycznej wyodrębniony został język prawny, który dla jednych stanowi podjęzyk języka naturalnego⁵, dla innych zaś po prostu fragment języka potocznego⁶. Rezultatem badań nad semiotycznymi problemami w naukach prawnych, prowadzonymi głównie przez Bronisława Wróblewskiego, było rozgraniczenie języka prawnego *sensu largo* na język prawny i prawniczy⁷. J. Woleński ukazuje język prawny jako „ogół zwrotów językowych zawartych w tekście prawnym, czyli w aktach normatywnych przyjętych w danym systemie prawnym za źródła prawa”⁸. Natomiast Z. Ziemiński odróżnia język przepisów prawnych od języka norm prawnych i kwalifikuje oba te języki jako odmiany języka prawnego⁹. Z kolei wedle Jana Gregorowicza „pojęciami prawnymi są wszystkie pojęcia występujące w przepisach prawnych i w nauce prawa”¹⁰. Mimo różnorodnych definicji, interpretacja szeregu deskrypcji sprowadza się do takiego rozróżnienia, jakie wskazuje J. Pieńkos. Przedstawia on język prawny jako język ustawodawcy, a prawniczy jako język doktryny prawniczej¹¹.

Przedmiotem zainteresowań niniejszego artykułu jest specyfika zapożyczeń występujących w polskim i rosyjskim języku prawnym i prawniczym, a więc języku prawnym *sensu largo*.

Najdawniejszymi zapożyczeniami w języku polskim są wyrazy zaczerpnięte z łaciny i greki. Źródła wpływów obcych na język rosyjski i polski w przeszłości były różne. Począwszy od XII wieku zauważalny jest w języku polskim wpływ pożyczek niemieckich, m.in. *lichwa, hold, koszt, warunek, czynsz*¹². Dla języka rosyjskiego

⁴ D. Buttler, *Kultura języka polskiego*, Warszawa 1973, s. 58.

⁵ T. Gizbert-Studnicki, *Język prawny a język prawniczy*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze”, z. 55, s. 223.

⁶ J. Woleński, *Język prawny w świetle współczesnych metod analizy semantycznej*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze”, z. 31, s. 142.

⁷ B. Wróblewski, *Język prawny i prawniczy*, Kraków 1998.

⁸ J. Woleński, *Język prawny w świetle współczesnych metod...*, s. 150.

⁹ Z. Ziemiński, *Le langage du droit et langage juridique*, „Archives de Philosophie du Droit”, vol. 19, 1974, s. 27.

¹⁰ J. Gregorowicz, *Definicje w prawie i w nauce prawa*, Warszawa 1999, s. 18–19.

¹¹ J. Pieńkos, *Podstawy juryslingwistyki*, Warszawa 1999, s. 18.

¹² Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, cz. I: *Doba staropolska*, Warszawa 1961, s. 144.

we wspomnianym okresie ważnym źródłem zapożyczeń były kraje Wschodu, a ściślej język perski i tatarski, np.: *деньга, тамга* (cło), *чин* (urząd), *ясырь, орда*.

Zapożyczenia łacińskie przedostawały się do języka rosyjskiego pośrednio, głównie za pośrednictwem języka polskiego, później także niemieckiego, a także stosunkowo późno, bo dopiero w XVII, XVIII wieku¹³. Źródłem greckich pożyczek były przede wszystkim języki ukraiński i polski. Zapożyczeniami tego rodzaju w sferze słownictwa prawnego są np. wyrazy typu: *анархия, церемония, демократия, диктатура, конституция, меморандум, пленум, фракция*. Charakterystyczne dla pożyczek łacińskich i greckich są afiksy: *-um, -us, -cja, -ent, -ura, -tor, -ent, -tor, -fon, -in-*, tak jak np. w wyrazach: *plenum, prezydium, forum, referendum, ultimatum*. W późniejszym okresie większość pożyczek łacińskich utraciła w języku rosyjskim wspomniane afiksy (np. łac. *decretum*; ros. *декрет*; pol. *dekret*). Występujący we współczesnych przemowach wyraz *permisja* w znaczeniu 'zgoda, zezwolenie' po powierzchownej analizie zdaje się być bezpośrednim zapożyczeniem z angielskiego od słowa *permission* 'pozwolenie', jednakże wielokrotnie, niekiedy zdawałoby się oczywiste źródło zapożyczeń, okazuje się mylnym. Przytoczone słowo pochodzi bowiem z języka łacińskiego i już w starożytności posiadało przypisane mu obecnie znaczenie terminologiczne.

Za prekursora w dziedzinie prawa i dyplomacji uznaje się Grecję oraz imperium rzymskie, których leksykalny zasób terminów prawniczych stał się dominującym źródłem zapożyczeń dla wielu systemów językowych. To właśnie tam powstały pierwsze dyplomatyczno-prawnicze archiwa, słowniki dyplomatyczne, podstawy międzynarodowego *savoir vivre* 'u i inne narzędzia, którymi posługuje się współczesne prawo¹⁴. Przykładów takich można podać wiele, chociażby łac. *consolatio*, pol. *konsolacja*; ang. *consolation* 'pocieszenie'; łac. *imaginatio* – 'wyobraźnia', pol. *imaginować*; ang. *imagination*. Okazuje się, iż współczesne zapożyczenia z języka angielskiego dotyczące leksyki prawnej są często zapożyczeniami pośrednimi.

Koniec XX wieku charakteryzował się w języku prawnym intensyfikacją procesu zapożyczeń z języka angielskiego i to nie tylko w areale europejskim. Stwierdzenie to popiera wielu lingwistów, m.in. L.P. Krysin¹⁵, L. Ferm¹⁶, G.G. Timofiejewa¹⁷, M. Wójtowicz¹⁸.

¹³ K. Zrehoffer, *Wyrazy pochodzenia łacińskiego i greko-łacińskiego*, Warszawa 1997, s. 48–51.

¹⁴ Britannica, Poznań 1999, t. X, s. 100–120.

¹⁵ L. Krysin, *Заметки об иностранных словах*, „Русская речь” 2000, № 11/12.

¹⁶ L. Ferm, *Особенности развития русской лексики в новейший период*, Upsala 1994.

¹⁷ G. Timofiejewa, *Новые английские заимствования в русском языке*, Санкт-Петербург 1995.

¹⁸ M. Wójtowicz, *О новых английских заимствованиях в современном русском языке*, „Studia Rossica Posnaniensia”, vol. XXVI, 1995.

We współczesnej polszczyźnie dominują zapożyczenia z języka angielskiego o charakterze graficznym lub fonetyczno-graficznym, np.: ang. *handicap*, pol. *handikap*; ang. *emiter*, pol. *emiter*. Wiąże się to ze znaczącym wzrostem znaczenia i dostępności języka pisanego począwszy od XIX wieku. Natomiast w języku rosyjskim, w związku z koniecznością zmiany pisowni, dominujące są nadal zapożyczenia fonetyczne.

Kolejną dającą się zaobserwować cechą współczesnego języka prawnego, czerpiącego z zasobów leksykalnych innych języków, jest zapożyczanie obcych terminów przy jednoczesnym synonimicznym istnieniu rodzimych odpowiedników. Używanie obcych zwrotów prowadzi do internacjonalizacji języka prawnego, a co za tym idzie – do klarowności, jednakowej interpretacji i jednoznacznej percepcji używanej leksyki. Do współczesnych zapożyczeń występujących w języku rosyjskim i polskim możemy zaliczyć następujące przykładowe jednostki leksykalne o charakterze międzynarodowym:

Zapożyczenie polskie	Synonim polski	Zapożyczenie rosyjskie	Synonim rosyjski
Akredytacja	upoważnienie	акредитация	назначение
Agrement	zgoda	агреман	согласие
Audytor	inspektor	аудитор	ревизор
Deportacja	wydalenie	депортация	выдворение
Denuncjacja	doniesienie	денонсация	отказ
Deklaracja	oświadczenie	декларация	заявление
Demarkacja granic	wytyczenie granic	демаркация границ	разграничение
Emigrant	obcokrajowiec	эмигрант	иностранец
Emisariusz	posłaniec	эмиссар	посланник
Emigracja	opuszczenie kraju	эмиграция	выселение
Konsensus	zgoda, porozumienie	консенсус	согласие
Inkorporacja	włączenie	инкорпорация	включение
Impiczment	pozbawienie praw	импичмент	лишение прав
Interwencja	Wtrącenie się	интервенция	вмешательство
Konkordat	pakt	конкордат	пакт
Koalicja	związek, porozumienie	коалиция	объединение, союз
Memorandum	notatka dla pamięci, nieformalne pismo dyplomatyczne	меморандум	памятная записка
Miting	zebranie	митинг	собрание
Neutralność	bezstronność	нейтралитет	неучастие
Nuncjatura	poselstwo Watykanu	нунциатура	посольство
Notyfikacja	zawiadomienie	нотификация	оповещение
Okupacja	zabór, zajęcie	оккупация	захват
Parafować	podpisać	парафировать	подписать
Parytet	równość	паритет	равенство, равноправие

Prolongata	przedłużenie	продлонгация	продление
Prerogatywa	przywilej, pierwszeństwo	прерогатива	исключительное право
Ratyfikacja	zatwierdzenie	ратификация	утверждение
Rezolucja	postanowienie	резолуция	разрешение
Retorsje	kara, odwet	реторсии	репрессалии
Repatriacja	powrót do ojczyzny	репатриация	Возвращение на родину
Restytucja	odnowienie	реституция	восстановление
Jurysdykcja	prawodawstwo	юрисдикция	законодательство
Sankcja	kara	санкция	сторожайшее постановление
Status	stan prawny, pozycja społeczna	статус	правовое положение
Suwerenność	niepodległość, niezależność	суверенитет	независимость

Istnieje wiele przyczyn czerpania z zasobu leksykalnego innego języka. Wspomniany wcześniej rozwój kontaktów międzynarodowych, konieczność nominacji rzeczy oraz zjawisk zalicza się do przyczyn pozajęzykowych, natomiast do przyczyn językowych Maria Goroszkiewicz zalicza¹⁹:

1) tendencję do usuwania polisemii wyrazu rodzimego, upraszczanie jego struktury semantycznej, np. pol. *przewrót* ‘radikalny zwrot, obalenie panującego, figura akrobacji lotniczej, ćwiczenie gimnastyczne’; zapożyczenie – *puçz* ‘przewrót wojskowy’;

2) potrzebę konkretyzacji i detalizacji pojęć, rozgraniczania odcieni znaczenia: pol. *podpis* ‘pełny składający się z imienia i nazwiska lub z samego nazwiska’; zapożyczenie – *parafa* ‘podpis skrócony’;

3) zasadę oszczędności środków językowych (zastępowanie rodzimych zwrotów zapożyczonymi wyrazami), np.: pol. *poseł Stolicy Apostolskiej*; zapożyczenie – *nuncjusz*.

Porównując zapożyczenia leksykalne w innych stylach językowych, w których często zapożyczone rzeczowniki charakteryzuje tendencja do zmian znaczenia²⁰ w porównaniu z semantyką oryginału, zapożyczenia prawnicze zachowują znaczenie języka źródłowego. Zauważalny jest natomiast duży stopień dyferencjacji formalnej, tj. akcentowej, fonetycznej, gramatycznej.

¹⁹ M. Doroszkiewicz, *Studia nad wpływami polskimi na rosyjską leksykę gwarową*, Wrocław 1991, s. 8.

²⁰ H. Karaś, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa 1996.

Reasumując, celowe wydaje się zwrócenie uwagi na doniosłą rolę, jaką odgrywają we współczesnym języku prawnym zapożyczenia, na tendencje do intelektualizacji języka oraz globalizacji językowej, przejawiającej się w budowaniu równoległych terminów.

Резюме

Специфика заимствований в юридическом русском и польском языках

Темой настоящей статьи являются заимствования в юридическом русском и польском языках. При описании процессов внедрения иноязычных слов в упомянутые языки затронуто вопросы теории лексического заимствования, обращено внимание на тенденции обогащения словарного юридического состава и языковой глобализации в сфере внутренних и внешних влияний. Заметены тенденции к интеллектуализации языка, а также проявляющаяся в формулировке параллельных терминов глобализация языка.

Summary

Specificity of borrowings in the modern Russian legal language

The article focuses attention on the importance of the lexical borrowings in contemporary legal language. The research field covers Russian and Polish legal lexical systems. In both language systems one can observe the tendency to create more sophisticated specialized vocabulary, language globalization that is being expressed by creating parallel terms.